

بررسی و توصیف

گویش رودانی

تألیف: آذر زینلی خراجی و عبدالامیر زینلی خراجی

بررسی و توصیف گوش رودانی

تألیف:

آذر زینلی خراجی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودان

و

عبدالامیر زینلی خراجی

۱۳۸۹

سرشناسه	زینلی خراجی، آذر، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	بررسی و توصیف گویش رودانی / آذر زینلی خراجی و عبدالامیر زینلی خراجی
مشخصات نشر	بندرعباس: دانشگاه آزاد اسلامی (بندرعباس): دانشگاه آزاد اسلامی (رودان)، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۳۷۶ ص.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۲۲۳-۲۵۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	رودانی.
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی (بندرعباس).
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی (رودان).
رده بندی کنگره	۱۳۸۸ ۹ ز ۵ ب / PIR ۳۲۸۶
رده بندی دیویی	۴ ۸ / ۹
شماره کتابشناسی ملی	۱۷۸۲۸۱۳

حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس

و

دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودان

تلفن تماس: ۰۶۶۷۰۲۴۳ - ۰۷۶۱

بررسی و توصیف گویش رودانی

تألیف: آذر زینلی خراجی و عبدالامیر زینلی خراجی

چاپ اول: ۱۳۸۹

قطع: وزیری

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

ISBN:978-964-223-250-5

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۳-۲۵۰-۵

بنام ایزد پاک

پیشگفتار

پژوهش های بسیاری بر روی زبان های ایرانی صورت گرفته و کتاب های بسیاری در توصیف گویش های مختلف ایرانی نوشته شده است. اما در مورد گویش رودانی که از جمله زبان های رایج در جنوب شرق ایران است کاری صورت نگرفته بود. در دل شوقی برای انجام این کار داشتیم و سپاس خداوند را که فرصت داد آن را شروع کنیم و به انجام رسانیم.

کتاب حاضر از یک سو به خاطر وظیفه ای که در بررسی و توصیف گویش رودانی دارد می تواند برای گویش وران رودانی مفید و ارزشمند باشد و از دیگر سو برای دانشجویان و دانش پژوهانی که به مطالعه زبان های ایرانی و تغییرات این زبان ها در طول زمان علاقمند هستند می تواند کاربرد داشته باشد. چرا که بسیاری از ویژگی های فارسی میانه که در زبان فارسی نوین از بین رفته است، در زبان های ایرانی دور افتاده تر مانند رودانی هنوز یافت می شود و قابل مطالعه می باشد. از نظر دیگر افعال ساده و واژگان بسیاری در این گویش وجود دارد که می تواند به صلاح دید کارشناسان در ساخت واژگان جایگزین برای واژگان بیگانه در زبان فارسی کاربرد داشته باشد.

در این کتاب، ابتدا در بخش «سخن نخست» به جایگاه گویش رودانی در بین زبان های ایرانی پرداخته شده و منطقه رودان به خوانندگان معرفی شده است. بخش اول کتاب به آواشناسی پرداخته شده که مطالب آن ذیل دو فصل و یک پیوست سامان گرفته است. در بخش دوم پیکره گویش رودانی در هفت فصل و دو پیوست به نگارش در آمده و در بخش سوم به معرفی تعدادی از واژگان رودانی پرداخته شده است. در پایان نیز دو شعر رودانی جهت آشنائی بیشتر با کاربرد گویش رودانی ارائه شده است. سپاس نثار عزیزانی که ما را در جمع آوری و ضبط واژگان یاری

از دوستان و اساتید محترم که در رفع کاستی های این اثر با نظرات خود ما را یاری فرمودند
بالاخص سرکار خانم دکتر کتابون نمیرانیان کمال تشکر و امتنان داریم .
حاصل کار البته خالی از اشکال نیست که امیدواریم صاحب نظران منت گذاشته کاستی های کار
را از طریق دفترانتشاراتی اعلام فرمایند.

عبدالامیر زینلی فراجی

تقدیم بہ مادرمان؛

زینب ابراہیم پور

و

بہ همسرانمان؛

الہام زبرجدی

کامیار محتمدی

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۹.....	سخن نخست.....
بخش اول : آواشناسی	
۳۷.....	فصل اول : توصیف واج ها
۳۸.....	توصیف همخوان ها
۷۷.....	توصیف واکه ها
۸۳.....	دو واکه ها (واکه های مرکب).....
۸۷.....	فصل دوم : فرآیندهای آوایی
۸۷.....	ابدال
۹۷.....	حذف
۹۹.....	افزایش
۱۰۴.....	قلب
پیوست فصل دوم :	
۱۰۶.....	پدیده های زبر زنجیری در گویش رودان
۱۰۶.....	تکیه
۱۰۹.....	هجا.....
۱۱۱.....	آهنگ.....
بخش دوم : پیکره گویش رودانی (دستور زبان)	
۱۱۵.....	مقدمه.....

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۱۶.....	فصل سوم : واژه.....
۱۱۶.....	واژه ساده.....
۱۱۹.....	واژه مرکب.....
۱۱۹.....	واژه مشتق.....
۱۲۰.....	تکواژ.....
۱۲۰.....	قاموسی.....
۱۲۰.....	دستوری.....
۱۲۰.....	آزاد.....
۱۲۰.....	وابسته.....
۱۲۱.....	تکواژ تصریفی.....
۱۲۳.....	تکواژ اشتقاقی.....
۱۳۳.....	فصل چهارم : فعل.....
۱۳۳.....	صرف فعل.....
۱۳۴.....	بن فعل.....
۱۳۴.....	شناسه.....
۱۳۵.....	جزء پیشین و جزء پسین.....
۱۳۵.....	مصدر.....
۱۳۶.....	فعل های ساده.....
۱۴۹.....	مصدر های پیشوندی.....

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۵۰.....	فعل های مرکب.....
۱۵۲.....	فعل های پیشوندی مرکب.....
۱۵۲.....	عبارت فعلی.....
۱۵۲.....	ساختمان فعل های ساده.....
۱۵۷.....	مشتقات فعل
۱۵۸.....	ساخت های اسمی و صفتی.....
۱۵۸.....	ساخت های فعلی.....
۱۵۸.....	ماضی ساده.....
۱۶۲.....	ماضی نقلی.....
۱۶۵.....	ماضی نقلی مستمر.....
۱۶۸.....	ماضی استمراری.....
۱۷۲.....	ماضی بعید.....
۱۷۵.....	ماضی التزامی.....
۱۷۷.....	مضارع ساده
۱۷۸.....	مضارع اخباری.....
۱۷۹.....	مضارع مستمر در جریان.....
۱۸۱.....	مضارع التزامی.....
۱۸۳.....	فعل امر - نهی.....
۱۸۵.....	فعل دعا.....
۱۸۶.....	ویژگی های فعل.....
۱۸۶.....	زمان.....

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۸۶.....	شخص.....
۱۹۰.....	نمود.....
۱۹۰.....	جهت.....
۱۹۳.....	معلوم - مجهول.....
۱۹۴.....	فعل تام - فعل ربطی.....
۱۹۵.....	فعل کامل - فعل ناقص.....
۱۹۶.....	وجه فعل.....
۱۹۷.....	فعل معین.....
۱۹۷.....	فعل های غیر شخصی.....
۱۹۸.....	نفی و اثبات در فعل.....
۲۰۱.....	فصل پنجم: اسم.....
۲۰۱.....	جامد - مشتق.....
۲۰۱.....	خاص - عام.....
۲۰۲.....	معرفه - نکره.....
۲۰۵.....	مفرد - جمع - اسم جمع.....
۲۰۷.....	ساده - مرکب.....
۲۰۹.....	ذات - معنی.....
۲۱۰.....	اسم صوت.....
۲۱۲.....	اسم مصغر.....
۲۱۴.....	مصدر - اسم مصدر.....
۲۱۶.....	مترادف - متشابه - متضاد.....
۲۱۶.....	نقش اسم در جمله های رودانی.....
۲۱۷.....	نقش نهادی.....
۲۱۹.....	نقش مسندی.....

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۲۱۹.....	نقش مفعولی.....
۲۱۹.....	نقش متممی.....
۲۲۰.....	نقش منادائی.....
۲۲۱.....	نقش تمیزی.....
۲۲۲.....	نقش قیدی.....
۲۲۳.....	نقش وصفی.....
۲۲۴.....	نقش اضافی.....
۲۲۶.....	نقش بدلی.....
۲۲۸.....	پیوست فصل پنجم : ترکیبات اتباعی.....
۲۳۱.....	فصل ششم : صفت.....
۲۳۱.....	ساده - مرکب.....
۲۳۴.....	جامد - مشتق.....
۲۳۴.....	مطلق - برتر - برترین.....
۲۳۶.....	صفت بیانی.....
۲۳۹.....	صفت اشاره.....
۲۴۰.....	صفت شمارشی.....
۲۴۴.....	صفت پرسشی.....
۲۴۴.....	صفت تعجیبی.....
۲۴۵.....	صفت مبهم.....
۲۴۷.....	فصل هفتم : ضمیر.....
۲۴۷.....	ضمیر شخصی.....
۲۴۷.....	ضمیر شخصی گسسته.....
۲۴۸.....	ضمیر شخصی پیوسته.....
۲۴۹.....	ضمیر مشترک.....

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۲۴۹.....	ضمیر اشاره.....
۲۵۰.....	ضمیر پرسشی.....
۲۵۰.....	ضمیر تعجبی.....
۲۵۰.....	ضمیر مبهم.....
۲۵۰.....	کاربرد و نقش ضمیرها در گویش رودانی.....
۲۵۷.....	فصل هشتم: قید.....
۲۵۸.....	قید مختص.....
۲۵۸.....	قید مشترک.....
۲۵۹.....	قید ساده.....
۲۵۹.....	قید مرکب.....
۲۶۰.....	اقسام قید از جهت معنی.....
۲۶۳.....	فصل نهم: حرف.....
۲۶۳.....	حرف ربط.....
۲۶۵.....	حرف اضافه.....
۲۶۹.....	حرف نشانه.....
۲۷۱.....	فصل دهم: جمله.....
۲۷۲.....	انواع جمله.....
۲۷۵.....	اقسام جمله در گویش رودانی.....
۲۷۶.....	جمله فعلی - جمله اسنادی - جمله بی فعل.....
۲۷۷.....	جمله ساده - جمله مرکب.....
۲۷۷.....	جمله پایه - جمله پیرو.....
۲۷۹.....	جمله مستقل (کامل) - جمله ناقص.....
۲۷۹.....	جمله مثبت - جمله منفی.....
۲۷۹.....	جمله معترضه.....

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۲۸۰.....	حذف در اجزای جمله
۲۸۵.....	پیوست فصل دهم : شبه جمله (صوت)
	بخش سوم : واژگان
۲۹۱.....	مقدمه
۲۹۷	فهرست واژگان
۳۹۵.....	پیوست – سروده های رودانی
۴۲۶.....	کتابنامه.....

نشانه های آوایی

معادل "ب" فارسی	b
معادل "پ" فارسی	p
معادل "د" فارسی	d
معادل "ت" و "ط" فارسی	t
معادل "ج" فارسی	j
معادل "چ" فارسی	č
معادل "خ" فارسی	x
معادل "ز" فارسی	r
معادل "ز"، "ض" و "ذ" فارسی	z
معادل "س"، "ص" و "ث" فارسی	s
معادل "ش" فارسی	š
معادل "غ" فارسی	γ
معادل "ف" فارسی	f
معادل "ک" فارسی	k
معادل "گ" فارسی	g
معادل "ل" فارسی	l
معادل "م" فارسی	m
معادل "ن" فارسی	n
معادل "و" فارسی مانند: ولی [valī]	v
معادل "ه" فارسی	h
معادل "ی" فارسی مانند: یار [yār]	y
"و" که با دلب تلفظ می شود نه با لب پائین و دندان های بالا. مثال : wöstāden یعنی ایستادن. این واج در فارسی نیست.	w
معادل "همزه" آغازین و میانی واژگان فارسی. مثال: آتام ['atām] رودانی به معنی می آیم	'

معادل " اَ " فارسی	a
معادل " آ " فارسی	ǎ
معادل " ِ " فارسی	e
معادل " ُ " فارسی	o
معادل " ای " فارسی . مثال: ایران ['īrān] ، کیش [kīš] ، رودانی [rudānī]	ī
فارسی	
معادل " او " فارسی . مثال : رودان [rudān] فارسی	u
واکه مرکب ، در کلماتی مانند : روشن [rowšan] و جو [jow] فارسی	ow
واکه مرکب ، در کلماتی مانند : ری [rei] و می [mei] فارسی	ei
واکه مرکب ، گونه ای از " واو مجهول " فارسی میانه ، در کلماتی مانند : گوش [göš] و دوش [döš] رودانی به معنی گوش و دیروز. این واکه مرکب در فارسی نیست	ö
واکه مرکب ، گونه ای از " یاء مجهول " فارسی میانه ، در کلماتی مانند :	ê
دیر [dêr] رودانی به معنی دیر(متضاد زود) . این واکه مرکب در فارسی نیست	

نشانه های دیگر

- کشش در واکه پیشین ، کشش جبرانی ، مانند: پهِتِگ [po:teg] رودانی به معنی پوسیده . واج [h] در میانه واژه ظاهر نمی شود در جبران واکه قبل کشش دار میشود
- ← رجوع شود به :
- نگاه کنید به :
- / دو طرف علامت هم ارز یا هم معنی هستند ، گاهی برای فاصله گذاری بین دو کلمه به کار رفته است.

سخن نخست

زبان چیست؟

اگرچه هر کس حداقل به یک زبان برای ایجاد ارتباط و بیان احساسات خود مسلط است، اما در پاسخ به این سوال که زبان چیست؟ موضوع در نظر اول چنان پیش پا افتاده به نظر می‌رسد که شاید کمتر کسی به آن توجه داشته باشد به طوری که بتواند تعریفی صحیح از زبان ارائه دهد. هر چند بدون شک در اهمیت آن همه اتفاق نظر دارند زبان را دستگاهی از نشانه‌های اختیاری و قراردادی تعریف کرده‌اند که برای ارتباط انسانی به کار می‌رود. (۱) این تعریف اشاره بر آن دارد که زبان توده‌ای درهم از واژه‌ها و آواها نیست بلکه دستگاهی نظام یافته و شبکه‌ای درهم بافته از آواها و واژه‌ها است. همین نظام یافتگی زبان است که زبان آموزی را ممکن می‌سازد. دیگر اینکه هر واژه در زبان یک نشانه است که به صورت های گفتاری، نوشتاری یا تصویری بیان می‌شود. در پشت هر نشانه یک معنی نهفته است و ارتباط بین لفظ و معنی قراردادی است، یعنی اینکه انسان برای هر معنی، لفظی گزیده است و این گزینش به صورت قراردادی در میان سخن‌گویان پذیرفته شده است و نکته آخر اینکه زبان با این توضیحات، خاص انسان است و هیچ یک از موجودات دیگر از چنین پدیده ارتباطی پیچیده‌ای برخوردار نیستند.

اصلی‌ترین نقش زبان ایجاد ارتباط بین انسان هاست، اما زبان نقش‌های دیگر هم دارد، آیا تفکر بدون زبان امکان پذیر است؟ مسلماً خیراً ذهن برای تفکر به واژگان و نحو زبان نیازمند است. زبان سازمان دهنده ادراکات، دریافت‌ها و تجربه‌های ماست. به کمک زبان می‌توانیم

۱ - فتوحی، محمود- عباسی، حبیب‌الله، فارسی عمومی ص ۲۶۷

عواطف، احساسات و ادراکات خود را بیان کنیم. اگر شخص از ذوق هنری بهره برده باشد می‌تواند این احساسات و عواطف را به زبانی زیبا بیان کند یعنی به نوعی آفرینش هنری دست بزند، شاعران، سخن‌وران و نویسندگان از این دسته‌اند. علاوه بر اینها زبان، عامل برقراری نظم و تثبیت و سازماندهی روابط اجتماعی است. در طول زمان، بشر دانسته‌ها و تجربیات خود را به کمک زبان به دیگران و نسل‌های بعد منتقل کرده است. آیا ایجاد و توسعه تمدن بدون به کارگیری زبان ممکن بود؟ کلیه جوامع انسانی از زبان برای ایجاد ارتباط بهره می‌گیرند، حتی عقب‌مانده‌ترین جوامع که در شرایط بدوی به سر می‌برند از زبانی بهره می‌گیرند که خصوصیات و پیچیدگی‌های خاص هر زبان کامل دیگر را داراست.

خانواده‌های زبانی:

زبان‌ها در طول زمان و با توجه به نیاز جوامع دچار تغییر می‌شوند، واژگان جدید ساخته می‌شوند یا واژگانی از زبان‌های دیگر به زبان وارد می‌شوند و از سوی سخن‌گویان پذیرفته می‌شوند، تغییر آوایی پیدا می‌کنند، اما به هر حال استخوان بندی اصلی خود را حفظ می‌کنند. بسیار اتفاق افتاده است گروه‌های بزرگی از جوامع که به یک زبان سخن می‌گفته‌اند، مجبور به مهاجرت شده‌اند. به تدریج و در طول زمان با قطع ارتباط بین این مهاجرین با گروه‌های مهاجر هم زبان دیگر و یا با سرزمین مادری، زبان هر گروه در مسیرهای جداگانه و منحصر بفرد تغییر و تحول یافته است و به تدریج هر کدام تبدیل به یک زبان مستقل شده‌اند، به گونه‌ای که این جوامع دیگر قادر به ارتباط زبانی با یکدیگر نبوده‌اند. اما همه آنها برخی از ویژگی‌های زبان مادر را حفظ کرده‌اند. زبان‌شناسان با بررسی ساختاری و آوایی اینگونه زبانها مشابهت‌ها و تفاوت‌های آنها را تبیین کرده‌اند و بر این اساس زبان‌ها را به چندین «خانواده زبانی» بزرگ و کوچک تقسیم کرده‌اند.

خانواده‌های زبانی عمده عبارتند از:

خانواده زبان‌های هندو اروپائی: زبان بیشتر ساکنان قاره‌های اروپا و آمریکا و بخش بزرگی از آسیا و بخش‌هایی از آفریقا یکی از زبان‌های خانواده زبان‌های هند و اروپایی است. زبان‌های ایرانی، هندی، اسلاوی، بالتی، یونانی، فرانسوی، ایتالیائی، اسپانیولی، پرتغالی، رومانیائی، سلتی، انگلیسی، آلمانی، هلندی، فنلاندی، سوئدی، دانمارکی، نروژی و ایسلندی جزو خانواده

زبان های هندو اروپائی هستند. از میان تمام خانواده های زبانی موجود، بدون شک زبان های هندو اروپایی، به لحاظ تعداد و موقعیت گویش وران از مهم ترین آنها محسوب می شود. خانواده زبان های آفریقائی - آسیائی: شامل زبان هائی مانند عربی، عبری هائوزا و امهری است.

خانواده زبان های آلتائیک: شامل زبان های ترکی و مغولی است.

دراویدی، قفقازی، چینی - تبتی، ژاپنی، کره ای از دیگر خانواده های زبانی هستند.

زبان های هند و ایرانی:

شاخه هندو ایرانی، یکی از شاخه های خانواده زبان های هندو اروپایی است. زبان های ایرانی و زبان های هندی در این شاخه زبانی هستند.

زبان های هندی:

بسیاری از زبان های رایج در شبه قاره هند، از زبان هند باستان، سانسکریت و بعد هند میانه جدا شده، هر کدام به طور متمایز، تحول یافته اند، در عین حال ویژگی های زبان مادر را حفظ کرده اند. بعضی از زبان های هندی که صدها میلیون گویش ور در شبه قاره و مهاجران هندی تبار در سراسر جهان به آن سخن می گویند اینها هستند: کشمیری، هندوستانی، اردو، هند شرقی، نیپالی، آسامی، بنگالی، بهاری، سندی، پنجابی، گجراتی و غیره. سرودهای «ودا» کتاب مقدس هندوان که به زبان سانسکریت نگاشته شده است، قدیمی ترین متن نوشتاری در میان تمام زبانهای هندواروپایی است. (۱)

زبان های ایرانی:

زبان های ایرانی از لحاظ تاریخی به سه دوره ایرانی باستان، ایرانی میانه و ایرانی نو دسته بندی می شود. زبان سنگ نبشته های هخامنشی و بخش متقدم اوستا (۲) نمونه های به جای مانده از زبان ایران باستان است.

۱ - محققین با مشاهده و بررسی تشابهات زبان سانسکریت که زبان متون مذهبی هندوان است با متون پارسی و یونانی باستان و زبان های رایج اروپا، نظریه خویشاوندی این زبان ها را ارائه دادند.

۲ - اوستا از مجموعه پنج کتاب تشکیل شده است به نام های یسنا، یشتها، ویسپرد، وندیداد و خرده اوستا. در یسنا که مجموعه ای از سرود های دینی و نیایشی است هفده سرود از لحاظ مختصات و ویژگیهای زبانی از بخش های دیگر « یسنا » و بقیه اوستا متمایز است. در این سرود ها که « گاهان » خوانده می شوند، کهنگی و قدمت نسبت به سایر بخش های اوستا مشخص است و واجد مشخصه های زبانی باستانی است که سینه به سینه نقل شده و در ابتدای دوره ساسانی نگارش یافته است. زبان شناسان بر این اساس زبان اوستائی را به دو بخش « اوستائی متقدم یا گاهانی » و « اوستائی متأخر » تقسیم کرده اند.

اسناد و نوشته‌ها و همچنین سکه‌های عهد اشکانی، متون و منابع و سکه‌های ساسانی همراه با زبان اوستائی متأخر و متون مانوی بدست آمده در تورفان، از آثار به جای مانده زبان‌های ایرانی میانه هستند. زمان پیدایش ایرانی نو از سده اول اسلامی، پس از فروپاشی امپراطوری ساسانیان آغاز می‌شود و تاکنون ادامه دارد.

طبق تحقیقات زبانشناسان بر روی منابع به جای مانده از ایران باستان و نوشته‌های ایران میانه و مقایسه آنها با زبان‌های ایرانی نو، پیوستگی این زبان‌ها به ایرانی باستان و تحول و تکامل آنها به اثبات رسیده است. زبان‌های ایرانی نو، بازمانده‌های زبانهای ایرانی باستان و صورت تحول یافته آنها محسوب می‌شوند.

این زبانها، زبان غالب فلات ایران شامل ایران و افغانستان و بخش‌هایی از شبه قاره هند هستند، همچنین گویش‌ورانی در آسیای صغیر، بین‌النهرین، قفقاز، آسیای میانه، چین و شبه جزیره عربستان دارند. این ناحیه پهنه ایست تقریباً به گستره دیگر زبان‌های هندو اروپایی، هر چند از نظر تعداد گویش‌وران مشابهتی میان آنها نیست و پهنه گسترش زبان‌های ایرانی نو به لحاظ شرایط سرزمینی تعداد نفوس کمتری در خود جای داده است.

نگارش ایرانی نو در سده سوم هجری قمری آغاز می‌شود. انبوه متون و نوشته‌های فارسی دری که از این تاریخ تا سده ششم هجری به نگارش در آمده اند عمدتاً در شمال شرقی و آسیای مرکزی پدید آمده اند، بنابراین تاثیر گویش‌های محلی غیر فارسی در آنها مشهود است. از قرن ششم هجری به بعد، تحت تاثیر یورش مغول، مرکز فرهنگی به غرب و مرکز ایران منتقل شد. تاثیرات زبانی این تغییرات در متونی که بعد از قرن ششم هجری نگارش یافته‌اند به روشنی قابل مشاهده است. علاوه بر فارسی دری به زبان‌های ایرانی غیر فارسی دیگر نیز متونی که اغلب فعالیت‌های ادبی با انگیزه‌های دینی بوده‌اند، نگاشته شده‌اند، از جمله نوشته‌هایی به زبان کردی، اورامانی (گورامانی امروزی، منطقه کرمانشاه مربوط به فرقه اهل حق) - دیلمی (مربوط به فرقه زیدیه، اکنون از بین رفته) - طبری (مازندرانی امروزی) - گرگانی (در گرگان، مربوط به فرقه حروفیه، اکنون از بین رفته) و نیز پشتو (مربوط به ایران شرقی، از سده دهم هجری به بعد)

در میان تمام زبان‌های ایرانی، زبان فارسی، با پیشینه تاریخی و ادبی بی‌نظیر، برجسته‌ترین آنها می‌باشد. این زبان در طول تاریخ با گنجینه وسیعی از ادبیات نوشتاری، به عنوان زبان رسمی و زبان معیار، وسیله ارتباطی مردمان گوشه و کنار سرزمین بوده است و بیشترین

تأثیر را بر روی زبان‌های دیگر به جا گذاشته است. همچنین در بسیاری موارد، در مسیر گسترش خود بسیاری از گویش‌های دیگر درون فلات ایران را از بین برده و در خود حل کرده است. گویش‌های میان تهران و خراسان به استثنای ناحیه سمنان، تا حد زیادی از بین رفته‌اند. در شرق ایران از خراسان تا سیستان گویش‌هایی چون گرگانی از بین رفته‌اند. فارسی‌شدگی تا افغانستان هم گسترش دارد، به طوری که قوم مغول تبار هزاره در افغانستان مرکزی، به گونه‌ای زبان فارسی سخن می‌گویند. فرآیند فارسی شدن در این زمان نیز، با بر خورداری فرادستی از امکانات رسانه ای همراه با موقعیت برتر به عنوان زبان رسمی اداری و آموزشی و پشتوانه‌های ادبی بی بدیل با شدت بیشتری ادامه دارد. به طور مثال در محدوده زبانی گویش جنوب شرق ایران شامل استان هرمزگان و جنوب استان های کرمان و فارس شدت یافته است.

نظام های نگارش:

شکل گیری ایرانی نو که هم زمان با اسلامی شدن بود خط عربی را برای نگارش به خدمت در آورد. اما چون در ابتدا برای این منظور نامناسب می‌نمود، بر خی از کاستی های بسیار مهم آن اصلاح شده است. از جمله تحول بوجود آمده در نگارش خط عربی، ایجاد حروف فارسی (پ - ژ - گ - چ) و حروف برگشته (ت - د - ر - ن) در پشتو است. در همین حال موارد مشخصه قبلی مثل مصوت بلند میانی (ê) و (ô) به خاطر محو شدن آنها در فارسی معیار کنار نهاده شدند. کردی و بلوچی امروزی هم مطابق با نیازهای خاص شان نظام های نگارشی بر اساس خط عربی به وجود آورده‌اند. در آسیای مرکزی و قفقاز ابتدا زبان های ایرانی را به حروف لاتین می نگاشتند. اما اکنون الفبای سیریلی که مطابق با نیازهای زبان های محلی متحول شده است، جای الفبای لاتین را گرفته است.

در گویش های جنوب شرق ایران، چنانچه ذکر شد سابقه نوشتاری مشخصی وجود ندارد.

مهم ترین زبان های ایرانی نو:

مهم ترین زبان های ایرانی نو را می توان به این شرح نام برد:

۱ - فارسی: از میان زبان های ایرانی، زبان فارسی به عنوان زبان رسمی، اداری، علمی، آموزشی و ادبی برجسته ترین است. این زبان دنباله بلا فصل زبان فارسی میانه (پهلوی) است که آن نیز به نوبت خود صورت تحول یافته و بلا فصل فارسی باستان است که صورت نوشتاری

- آن در کتیبه‌های هخامنشی به جا مانده است. این زبان، زبان عمده ایران، تاجیکستان و بخش بزرگی از افغانستان است و به میزان کمتری در ازبکستان بدان سخن می‌گویند.
- ۲ - پشتو: زبان متداول در شرق افغانستان و شمال پاکستان است. میلیون‌ها نفر در این دو کشور از گویش وران این زبان هستند این زبان اگر چه آکنده از لغات دخیل هندی، عربی و فارسی است تا حدود زیادی ساختار قدیمی ایرانی خود را حفظ کرده است و با الفبای عربی نوشته می‌شود. پشتو دارای دو لهجه شمالی و جنوبی و لهجه‌های متعدد است. پس از جدائی افغانستان از ایران، پشتو به دلایل سیاسی به زبان اول و غالب افغانستان درآمد.
- ۳ - کردی: در منطقه وسیعی به نام کردستان در غرب ایران و همچنین در شمال عراق و جنوب شرق ترکیه متداول است و به میزان کمتری در سوریه نیز گویش ورانی دارد. میلیون‌ها نفر به زبان کردی سخن می‌گویند. گویش‌های متعددی در نواحی مختلف کردستان به کار می‌رود که همگی آنها «کردی» خوانده می‌شوند. مانند: کرمانجی، زازا، مَکری، گورانی و غیره.
- ۴ - آسی: در قسمت هائی از قفقاز متداول است و ظاهراً صورت تحول یافته «سکائی میانه» است.
- ۵ - مونجانی: در ناحیه شرقی افغانستان متداول است.
- ۶ - ارموری: این زبان در ناحیه‌ای واقع در جنوب افغانستان و شمال پاکستان متداول است.
- ۷ - زبان‌های پامیری: در ناحیه کوهستانی مجاور پامیر که بخشی از آن جزو تاجیکستان است و بخشی دیگر جزو افغانستان به کار می‌رود. این زبان‌ها شامل گویش‌های متعدد مختلفی است از جمله: شُغنانی، سَریکلی، بر تنگی، روشنی، میز غولمی، اشکاشمی، و خنی و غیره.
- ۸ - بلوچی: زبان مردم بلوچستان واقع در جنوب شرقی ایران و بخش‌های وسیعی از غرب و جنوب غربی پاکستان است. این زبان علیرغم اینکه در سوی شرقی ایران بدان سخن گفته می‌شود، با توجه به مختصات و ویژگیهای ساختاریش جزو زبان‌های ایرانی شمال غربی محسوب می‌شود.
- ۹ - تاتی: یکی از زبان‌های ایرانی است که در قسمتی از آذربایجان ایران، نواحی داغستان و جمهوری آذربایجان به آن سخن می‌گویند.
- ۱۰ - زبان تالشی: در ناحیه ای واقع در جنوب غربی دریای مازندران به کار می‌رود، همچنین گویش ورانی در ناحیه قفقاز به این زبان سخن می‌گویند. زبان تالشی از زبان‌های شمال غربی ایران محسوب می‌شود.

- ۱۱ - زبان گیلکی: این زبان و گویش های مختلف آن در ناحیه گیلان و دیلم در جنوب دریای مازندران رواج دارد.
- ۱۲ - زبان طبری: در ناحیه مازندران متداول است. از جمله زبان های ایرانی دوره جدید محسوب می شود و ادبیات نوشتاری قابل توجهی دارد.
- ۱۳ - زبان های لری و بختیاری: در منطقه لرستان و در میان قبائل بختیاری متداول است و گویش های چندی از جمله « لری » و « لکی » دارد.
- ۱۴ - زبان های استان فارس: در استان فارس علاوه بر فارسی که در شهرهای بزرگ به کار می رود در روستاها و شهرهای کوچک هنوز گویش های متعددی متداول است. این زبان ها به نام روستاها و مراکز رواج خود معروفند مانند سیوندی- پاپونی- بورنیگونی- ماسرمی و غیره.
- ۱۵ - زبان های مرکزی ایران: در نواحی مرکزی ایران در حواشی کویر زبان ها و گویش های مختلفی در شهرهای کوچک و روستاها وجود دارد که غالباً تعداد گویندگان آنها زیاد نیست. این زبانها با اینکه از نظر جغرافیائی به هم نزدیکند، از نظر ساختاری قرابت چندانی ندارند. به طوری که هر یک از این گویش ها به دلیل مختصات و ویژگیهای ساختاری و آوایی کاملاً از یکدیگر متمایز و متفاوتند.
- برخی از این زبان ها عبارتند از: گویش های مختلف سمنان از جمله لاسگردی - سرخه ای - سغردی و شهمیر زادی.
- گویش های نواحی بین کاشان و اصفهان مانند گویش های محلات - خوانسار - جوشقان - لیمه - زفره - کشه و نیشون و غیره.
- گویش یزدی: این گویش در میان زرتشتیان یزد و کرمان رواج دارد.
- گویش نائینی: در منطقه نائین واقع در میان اصفهان و یزد رایج است.
- گویش انارکی: در ناحیه انارک واقع در شمال نائین رواج دارد.
- گویش نطنزی: در منطقه ای واقع در شمال غربی نائین گویش هائی به کار می رود که به نام های نطنزی، یارندی و فریزندی خوانده می شوند.
- گویش خوری: در ناحیه بیابانک واقع در جنوب دشت کویر رواج دارد.
- ۱۶ - زبان های جنوب شرق ایران: از زبان های ایرانی نو می باشند. گویندگان آن در مناطق وسیعی از استان های کرمان و فارس، تمامی استان هرمزگان و بیشتر جزایر خلیج فارس و در شبه جزیره مسندم متعلق به عمان در جنوب تنگه هرمز پراکنده اند. این زبان ها که به گروه

زبان های ایرانی جنوب غربی تعلق دارند، فاقد سنت های ادبی و نوشتاری بوده و کاربرد عمدتاً شفاهی دارند. اما با توجه به موقعیت جغرافیائی سکونت گویش وران و ویژگی های جالب توجه ساختاری زبان و اصوات از جمله زبان های مهم در مطالعه زبان های ایرانی جدید محسوب می شوند. این زبان ها را به سه دسته عمده لارستانی - گُمزاری و بَشکردی تقسیم کرده اند.

لارستانی: گویش مردم لار، بَسَتَک ، بیخه (بیخو)، اَوَز، گَراش، خُنَج ، ارد ، فداغ و غیره می باشد. گروه های مهاجر مهمی از لارستانی ها در شیراز، بندر عباس و دبی ساکن هستند که از موقعیت های اجتماعی ، اقتصادی برجسته ای در آن مناطق برخوردار هستند و همچنان به گویش خود سخن می گویند.

گُمزاری : زبان گُمزاری را گروه هائی از طایفه شَحوح در بخش گُمزاره ، ساکنان گُمزار در راس شبه جزیره المُسَنَدَم عمان^(۱) و نیز در دَبَاء ، خَصَب و روستاهای اطراف و همچنین در جزیره لَزک به کار می برند. گویش وران گُمزاری با سماجت واژگان و ساختار ایرانی زبان خود را در حاشیه دریائی از گویش وران زبان عربی در طی سالیان حفظ کرده اند .

بَشکردی: بَشکردی نامی است که برای گویش منطقه بَشکرد در شرق استان هرمزگان (درفارسی بَشاکرد) به کار می رود . اما در این نوع تقسیم بندی بَشکردی هم به زبان خاص مردم بَشاکرد و هم به صورت عام به گویش های پیرامون اطلاق می شود . زیر رده های این زبان عبارتند از:

الف) رودباری همراه با جوس و دینار بُر در استان کرمان - رودانی - مینابی - هرمزی در شرق استان هرمزگان و گویش های ناحیه بندر عباس.

ب) بَشکردی شمالی: اطراف رشته کوه مارز همراه با رَمَشک - گُوزَن - درزه - (در شرق) سردشت - اَنگَهَران - بیورچ - بشنو (در جنوب غربی) - دورکان - گِشمیران - یاریچ (در شمال).

ج) بَشکردی جنوبی : شامل شاهباؤک - گراهون - پیرو - پارمونت - گوافر که برخی از اینها پیزگی نامیده می شوند.

دسته بندی فوق توسط زبان شناسان اروپائی / آمریکائی صورت گرفته است. مطالعات این

۱- این شبه جزیره هشت واحد سیاسی کوچک و بزرگ را در بر می گیرد . مسندم بخش های شمالی سلطان نشین عمان و بخش های خاوری شیخ نشین ابو ظبی را شامل می شود در حالیکه تمام سر زمین شیخ نشین های دبی ، شارجه ، راس الخیمه ، عجمان ، ام القوین و فجیره درون آن قرار دارد

دانشمندان بر اساس تحقیقات کتابخانه‌ای و بر اساس یادداشت‌های پراکنده نمایندگان سیاسی و نظامی اروپائی در خلیج فارس است که تحقیق و نمونه برداری از گویش مردم منطقه محل ماموریت خود را جالب توجه یافته و به ثبت موادی از زبان آنها اقدام کرده اند. به طور مثال «گویش کمزاری» را سروان (ا. پ. ترور) به دقت بررسی کرده است. این مطالب را بعداً سرگرد (پ. ز. کاکس) (نماینده دولت انگلیس) در خلیج فارس گرد آورد و به «گریب سن» داد وی نیز آنها را برای «مُرگنشتیرنه» فرستاد. «مُرگنشتیرنه» نسخه‌ای از این واژه نامه را رونویسی کرد و این نسخه اینک در موسسه مطالعات هندو ایرانی دانشگاه آسلو نگهداری می‌شود^(۱)

موقعیت زبان های جنوب شرق:

در بخش وسیعی از جنوب شرق ایران به دسته‌ای از زبان‌ها سخن گفته می‌شود و این زبان‌ها، زیر گویش‌ها و لهجه‌های متعدد دارند. به دلایل تاریخی و شرایط خاص جغرافیائی، دور بودن از مراکز سیاسی و قدرت فرهنگی، نبود سنت نوشتاری و به این دلیل که این زبان‌ها به عنوان زبان قومی خاص به کار نرفته و کاربرد آنها درون منطقه‌ای بوده است، معیار سازی نشده‌اند و کاربرد شفاهی دارند. بنابراین جای تعجب نیست اگر استنباط عام از زبان واحد بین گویش وران وجود نداشته باشد تا آنجا که نام واحد هم ندارد و در هر منطقه بر اساس ناحیه سکونت گویش وران نامگذاری می‌شود. با این وجود در مقایسه با زبان‌های هم جوار یعنی بلوچی در شرق، فارسی در شمال و غرب و عربی در جنوب نوعی احساس هم فهمی و هم زبانی و اشتراک گویش در بین گویش وران وجود دارد. از سوی دیگر از دید مثلاً ناظر فارسی زبان یا بلوچ در سرتاسر منطقه نوعی همگونی و هم جنسی گویش احساس می‌شود. این زبان‌های ایرانی که در طول سده‌ها و هزاره‌های متمادی توانسته اند موجودیت خود را در قبال زبان‌های مسلط همجوار فارسی، بلوچی و عربی حفظ کنند و نیازهای ارتباطی، احساسی و اطلاعاتی گویش وران خود را برآورده سازند، در دوران معاصر، تحت تاثیر امکانات تکنولوژیک رسانه‌ای، توسعه نهاد های آموزش همگانی و نفوذ نهادهای اداری به دورافتاده ترین نقاط، در حال تحلیل رفتن در زبان رسمی هستند.

۱ - راهنمای زبان های ایرانی (جلد دوم) ویراستار رودیگر اشمیت

این پدیده در شهرها و در میان نخبگان و تحصیل کردگان شدت بیشتری دارد. تمایل گویش وران، بخصوص در شهرهای بزرگتر، به فارسی زبان شدن فرزندان، به سرعت فرآیند فارسی شدگی کمک می کند. در بیشتر موارد این فرزندان به طور کامل با زبان مادری بیگانه میشوند و آن را نمی فهمند. در حاشیه ناحیه گویش این زبان ها، در طول سده ها مجاورت زبانی، به مرور همگونی هائی شکل گرفته است که در مواردی به «فارسی گوئی» یا «بلوچی گوئی» منجر شده است. به طور مثال در مناطقی از شمال غربی جیرفت یا حاجی آباد در شمال بندر عباس و برخی نواحی لارستان و بستک به گویشی سخن گفته می شود که در آن واژه های زبان محلی در قالب ساخت جمله های فارسی آورده می شود. یا در رودبار و قلعه گنج در شرق به همین ترتیب «بلوچی گوئی» دیده می شود.

متقابلاً، تعدد واژگان و اصطلاحات زبان های جنوب شرق، در زبان ساکنان شمال کوه های جبال بارز به طور مثال نرماشیر و بم، که اساساً منطقه گویش فارسی است، جالب توجه است. همچنین در بلوچی مناطق غرب بلوچستان مانند دلگان و جلگه چاه هاشم تاثیر واژگانی رودباری قابل مشاهده است.

هویت قومی:

برخورداری از زبان مشترک یکی از مشخصه های هویت قومی است. با این وجود برای گویش وران زبان های جنوب شرق ایران نمی توان هویت قومی خاصی تعریف کرد. این زبان ها به همراه گویش وران آنها بر اساس شهرها و روستاها و ناحیه سکونت شناخته می شوند. تنها گویش وران زبان گُمزاری در قالب قبیله «شوح» شناخته می شوند. در شرق در مناطق همجوار بلوچستان، تحت تاثیر فرهنگ بلوچی، بعضی روابط و پیوندهای شبه قبیله ای وجود دارد اما از عمومیت و جامعیت قبیله بر خوردار نیست.

از بین تمام زبان های ایرانی نو، زبان های جنوب شرق ایران بسیار مهجور افتاده اند و بخصوص از طرف زبان شناسان و دانش آموختگان داخل کشور کمتر مورد توجه قرار گرفته اند. به جز چند کتاب پراکنده که به جمع آوری واژگان و تشریح بعضی خصوصیات گویش های لارستانی، جیرفتی - کهنوجی و بندر عباسی پرداخته اند، کار چندانی در این زمینه صورت نگرفته است.

در این دفتر، نگارندگان که از گویش وران رودانی هستند علیرغم وقوف بر بی بضاعتی و کم مایگی خود، با تکیه بر دانش زبانی خویش و دانسته‌هایی که به طریق خود آموختگی کسب نموده‌اند، اقدام به جمع‌آوری برخی افعال و واژگان و بررسی گذرائی از گویش "رودانی" از میان این دسته زبانها نموده‌اند. امید است در آینده به همت اساتید و اهل فن کارهای جدی‌تری در این زمینه صورت بگیرد.

گویش رودانی:

گویش رودانی گویش مردم رودان و مناطق همجوار است. گویش ساکنان مناطق نودژ، جغین، رودخانه و تا حدی منوجان و دره کندر از آمیختگی و در هم تنیدگی دو گویش رودانی و رودباری شکل گرفته است.

حدود جغرافیائی گویش: در کرمان رشته کوهی است که از غرب به شرق کشیده شده است و در انتهای شرقی خود از طریق کوه کوتاه‌تر نمداد به بیابان‌های بلوچستان می‌رسد. این رشته کوه را جبال بارز می‌نامند که ظاهراً نام خود را از قومی به نام "بارز" که در گذشته ساکنان این نواحی بوده‌اند گرفته است، نام محلی و قدیم مرکز رودان نیز "دِبارِست [dēbārest]" است که ظاهراً صورت ابدال "دهبارز" است همانطور که در اسناد رسمی و نوشته‌ها همواره چنین نگاشته شده است. ناحیه جنوبی جبال بارز تا جایی که به دریا می‌رسد عمدتاً محدوده چهار گویش است. رودباری، رودانی، مینابی و بشکردی، این گویش‌ها در شمال و شمال غرب به محدوده زبان فارسی و در شرق به محدوده زبان بلوچی محدود می‌شوند. قسمت وسیعی از منطقه جیرفت و تقریباً تمام منطقه کهنوج و رودبار و منوجان و بخش شمالی رودخانه در محدوده گویش "رودباری" است این مناطق در استان کرمان واقع شده‌اند. بخش جنوبی منطقه که به دریا می‌رسد به گویش "مینابی" سخن می‌گویند. میناب و توابع آن در محدوده این گویش قرار دارند. "بشکردی" گویش ساکنان کوه‌های بشکرد (به فارسی بشاکرد) است که در سمت جنوب شرقی این منطقه قرار دارد و از شرق به بلوچستان می‌رسد. گویش "رودانی" از جنوب به محدوده گویش مینابی، از جنوب شرقی به گویش بشکردی، از طرف غرب به گویش ناحیه بندر عباس و در سایر نقاط به محدوده گویش رودباری محدود است. محدوده سه گویش رودانی، مینابی و بشکردی در استان هرمزگان واقع است.

رودان دشتی است دره ای و گرمسیر که رود نه چندان پر آب اما دائمی رودان از میان آن همیشه جاری است. در دو طرف این رود، باغستان‌ها و مزارع و خانه‌های مردم رودان سبز در سبز تا ریشه‌گاه کوه‌های اطراف گسترده است. شهر رودان و روستاهای پر جمعیت آن در دو سوی شرقی و غربی رود به گونه‌ای به هم پیوسته قرار دارند و نیز ناحیه‌ای جزیره‌ای در میان رود دارد که آبادان و پوشیده از باغستان‌ها است. در کوه‌ها "کوهکی" ها می‌زیند که بیشتر دامدارند و گاه در زمین‌های محدود کوهستان، هر جا که چشمه هست و آبی می‌جوشد از دست همت خویش درختان بر آورده اند، و کشت و زرعی نیز، گرچه اندک، به راه انداخته اند. رودانیان در گذشته، بیشتر به کشت و زرع و پرورش احشام اشتغال داشتند. از میان احشام پرورش بز رونق بیشتری داشت چون بز به نسبت با شرایط آب و هوایی منطقه سازگارتر است. در گذشته مردم حاشیه رود با حفر جدول و کانال‌های آبیاری و در نواحی دورتر با حفر قنات و انتقال آب چشمه‌ها آب را به کشتزارها و باغات خود می‌رساندند و در هوای گرم و مرطوب رودان به کشاورزی می‌پرداختند.

کشف قدیمی ترین نمونه خط جهان در منطقه جیرفت (۱) همراه با آثار تمدنی دیگر، وجود یک تمدن شکوفا، در بیش از پنج هزار سال پیش را در این منطقه آشکار کرده است. این تمدن از جنوب به دریا می‌رسیده است. کشف اشیائی توسط "سر اورل استاین" در تپه میر (۲) نشان داد که رودان در دوران پیش از تاریخ مسکون بوده است. تصاویر به جای مانده از آن دوران در باد افشان رودخانه که بر سنگ ترسیم شده‌اند این نظر را تایید می‌کند (۳). در دوران باستان یکی از اسکندریه‌های منسوب به اسکندر مقدونی در این منطقه وجود داشت که در زمان اشکانیان به بلاش گرد تغییر نام داد و اکنون روستائی به نام گلاشکرد در شمال غربی رودان (غرب کهنوج و جنوب شرقی جیرفت) یاد آور وجود این شهر باستانی است.

همه این گستره در دوران باستان و میانه در امپراطوری‌های هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان قرار داشته است و با تصرف کرمان به دست مسلمانان، جزئی از امپراطوری اسلامی شد. در سده‌های اول اسلامی عمده ساکنان منطقه را دو قوم "کوچ" و "بلوچ" تشکیل می‌دادند،

۱- خبرگزاری میراث فرهنگی، ۱۳۸۴/۱۰/۱۹

۲- استاین، سراورل- مترجم: رئیس زاده، سید علی اصغر، از کرمان تا بندر عباس

۳- خبرگزاری میراث فرهنگی، ۱۳۸۴/۴/۱۲

بلوچ ها ساکن دشتهای بودند و کوچ ها بیشتر در کوه ها و دامنه کوه ها مسکن داشتند، مقدسی زبان کوچ ها را نامفهوم ذکر کرده است .

در قرن پنجم هجری ملک قاوورد سلجوقی مقاومت بلوچ ها را در هم شکست و آنها را به سرزمین مکران (بلوچستان کنونی) راند. قوم کوچ را نیز با حيله در هم کوبید. از آن به بعد نامی از کوچ در تاریخ نرفته است . تنها چند نام مکان مثل «دشت کوچ» در جیرفت و «کوچندر» در رودان یادآور سکونت قوم کوچ در این پهنه باقی مانده است. شاید بیشتر ساکنین کنونی رودبار، رودان، بشگرد و میناب بازمانده های قوم کوچ باشند که تحت فشار ترکمانهای سلجوقی، هویت آنها به عنوان یک قوم به تدریج تحلیل رفته و مضمحل شده باشد؛ مدرکی دال بر مهاجرت همگانی و گسترده ساکنین فعلی منطقه از نقطه ای دیگر به این سرزمین در سده های بعد از قرن پنجم هجری وجود ندارد.

در قرن پنجم و ششم هجری در زمان حکومت سلجوقیان کرمان (جانشینان قاوورد سلجوقی)(۱) و در حکومت قراختائیان(۲) در قرن هفتم، که از جیرفت به عنوان پایتخت زمستانی شاهان سلجوقی کرمان و بعد قراختائیان نام برده شده است، رودان که به مرکز حکومت هُرمُزان در کناره خلیج فارس بسیار نزدیک بود، از رونق قابل توجهی برخوردار بود و شاهزاده نشین آن حکومت محسوب میشد. رودان در این زمان به گذرگاهی برای عبور کاروانهای بیشمار، که کالا را از بنادر جنوبی به سوی بارانداز پر رونق "گمادین" در نزدیکی جیرفت کنونی و از آنجا به سوی آسیای میانه حمل می کردند تبدیل شده بود .

در پیامد یورش خانمان برانداز مغول به ایران، این بخش از سر زمین نیز از قتل و غارت این قوم در امان نماند و در مدت دو قرن که ایران در معرض بی نظمی و بی رسمی جنگجویان و ایلخانان مغول بود، این مردمان همواره در معرض تاخت و تاز و چپاول ترک و تاتار و مغول قرار داشتند. برای نمونه در حمله تکوداریان به منطقه، قتل و غارت هولناکی اتفاق افتاد و قوم مهاجم در بازگشت به پایگاه خود در خراسان ده هزار راس گاو جزو کالاهای به غنیمت گرفته شده به همراه داشتند. این چپاول ها و خونریزی های پیاپی رمق را از اقتصاد منطقه گرفت و مردمان را در یاس و نومیدی و بی تکلیفی فرو گذاشت.

۱- ملک قاوورد پسر چغری بیک برادر آلب ارسلان و عموی ملکشاه سلجوقی بود. در سال ۴۴۰ هجری قمری کرمان را از چنگ آل بویه در آورد و خود و جانشینانش به مدت یک قرن و نیم بر کرمان حکومت کردند.
 ۲- حکومت قراختائیان را حاجب براق در سال ۶۲۱ هجری قمری تاسیس کرد و تا سال ۷۰۳ هجری قمری دوام آورد.

نظم و رونق صفوی نیز پیش از آنکه در بخشهایی چنین دور از مرکز قوام یابد، در آتش شورش افغان ها سوخت. دوران نادر همه در جنگ گذشت و در پی اش کشمکش جنگ سالاران و قدرت طلبان بود تا نوبت به نظم قاجاری رسید که سراسر رخوت و نکبت بود. به هر حال در دهه های منتهی به قرن بیستم، چنانچه از یادداشتهای پراکنده مشاهده گران خودی و بیگانه بر می آید و حتی در دهه های اول قرن بیستم، آنچنان که از خاطرات سالخوردگان، مستقیم یا به نقل قول، میتوان دریافت، فلاکت و نکبتی فراگیر چنان در همه جای این منطقه بوده است که صحبت از رونق و آبادانی و شهرهای بزرگ با بازار ها و انبارهای آکنده از کالا همراه با تجاری از هند و یونان و روم، آنچنان که جغرافی نویسان در سده های اولیه اسلامی آن را شرح داده اند و مارکوپولوی ونیزی در قرن سیزدهم میلادی آن را مشاهده و گزارش کرده است، به دروغی بزرگ یا رویائی ناممکن می مانست.

در دهه های اخیر با قرار گرفتن ایران در مسیر توسعه و پیشرفت، این منطقه نیز از این موج بی نصیب نمانده است. اکنون علاوه بر کشاورزی که به کمک سیستم های نوین بهره برداری از آب های زیر سطحی و آبرسانی پیشرفته صورت می گیرد، مشاغل اداری و کار در شرکتهای، کارخانه ها، کارگاه ها، معادن، انواع مشاغل خدماتی و کسب و تجارت نیز به آن افزوده شده است و بسیاری از نو خاستگان به علم آموزی مشغولند.

میزان سواد عمومی در سال های گذشته، همانند با سطح سواد عمومی در کل کشور پائین بوده است. علاوه بر قشر اجتماعی «ملا، آخوند»، قشر (خوانین، امرا، روسا، سادات) و نیز بلوچ کاره ها (۱) و کوهکی ها، به تحصیل فرزندان خود علاقه مند بودند. اقشار دیگر اجتماع انگیزه و نیاز کمتری به سواد آموزی داشتند.

دین عموم ساکنین، اسلام است و اکثر قریب به اتفاق شیعه جعفری هستند. در رودان مساجد و حسینیه ها علاوه بر کارکرد خاص خود، محل تجمع عمومی هنگام اعلام عمومی و محل اسکان و پذیرائی از اردو ها و کاروانهای تجاری و زائرین محسوب می شد. در ارایش و مساکین و ابن سبیل در منازل بزرگان و روسای محل پذیرائی می شدند. سادات و شیوخ عموماً از معتمدین و محترمین بودند و در کارهای قضائی و عقد و انفصال قراردادها و پیوندها، ازدواج و طلاق و میانجیگری در منازعات دخالت می کردند. اما تصمیم نهائی غالباً از طرف خان ها و روسای محل گرفته می شد و دیگران ملزم به اطاعت بودند.

۱- بلوچ تبارها را که به گویش محلی رودانی / رودباری سخن می گویند بلوچ کاره می گویند.

رودانی ها به صبر و حلم و دوراندیشی شهره بودند و خاطرات بسیاری از ایستادگی در برابر متجاوزان و زیاده طلبان دارند .

از قدیم پیوندهای خونی و خویشاوندی در همه طبقات رودانی ها با رودباری ها و مینابی ها برقرار بوده است و در جنگ ها و حوادث روزگار در کنار هم بوده اند اما به طور معمول در امور داخلی یکدیگر دخالت نمی کرده اند. به طور کلی زندگی مردم در گذشته ساده و اقتصاد آنها بیشتر معیشتی بود.

گویش رودانی دارای زیر گویش ها و لهجه های متعددی است، به طوری که گاه ممکن است دو روستای مجاور دارای لهجه های متفاوت باشند. در گویش مردم نودژ و قسمت هایی از جغین و رودخانه دو گویش رودباری و رودانی آنچنان در هم تنیده اند که این گویش ها را میشود به عنوان زیر گویش هر دو گویش رودانی و رودباری به حساب آورد. لهجه ها همچنین به عواملی مانند موقعیت اجتماعی، میزان سواد ، طبقه اجتماعی و نوع اشتغال فرد و حتی به جنسیت فرد بستگی پیدا می کند.

گویش رودانی زبان محاوره است و فاقد هرگونه منبع قدمت دار نوشتاری است و جز اندک شعر و نوشته های پراکنده در سال های اخیر، نوشته ای بدین گویش یافت نشده است. در جمع آوری واژگان و افعال در این دفتر تلاش شده است بیشتر از ذخیره واژگانی افراد سالخورده بهره گرفته شود بنابراین بسیاری از واژگان و افعال و اصطلاحات ممکن است برای جوانترها چندان مانوس نباشد. سعی شده است در هر مورد تلفظ و کاربرد مصطلح واژه ثبت شود، اما منکر نمی توان بود که هر کدام از واژگان ممکن است در زیر گویش های متعدد موجود دارای تلفظ یا حتی کاربرد معنایی متفاوت باشند .

گویش رودانی از جمله زبان های ایرانی نو و جزو دسته زبان های ایرانی جنوب غربی محسوب می شود و بنابراین با بسیاری از زبان های ایرانی که خاستگاه آنها جنوب غربی است همسانی و نزدیکی دارد. یکی از این زبان ها زبان فارسی رسمی است . یعنی گونه ای از زبان فارسی که در نگارش و ادبیات و آموزش رسمی و در رادیو تلویزیون از آن بهره برده می شود و نه فارسی محاوره ای که هر کدام از شهرهای فارسی زبان ممکن است بدان سخن بگویند. از آنجا که مخاطب این دفتر قاعدتاً فارسی را می داند ، برای بررسی گویش رودانی ، لازم بود که همه جا گویش در قیاس با فارسی رسمی بررسی شود.